

1918-ci ilin 31 Mart soyqırımını çağ-daş dövrümüzdə gəlib çatan Azərbaycan xalqına qarşı ermənilər tərəfindən törədilən ən ağır cinayətlərdən biridir. Tarix bəlkə də ermənilərin azərbaycanlılar, ümumilikdə isə bütün türklərə qarşı yaratdıqları qeyri-insani, qeyri-bəşəri haqsızlıqlar, faciələr, terrorçuluq görməyib.

Əsli-nəsl, yurdları, ocaqları bəlli olmayan, həyat meydanına gəldikləri gündən bütün dünyanın köksündə sağalmaz yaraya çevrilən haylar çayırtkə kimi ət-rafə yayıldılar. Harda dayanıb durduqlarsa oranın altını üstünə çevirdilər. Sonralar Türkiyənin Van gölü ətrafındakı Ərmoniyə deyilən coğrafi yerdə məskunlaşdılar. Bu yer haramzadə hayların o qədər xoşlarına gəldi ki, buranın adını özlərinə xalq adı kimi götürərək erməni oldular. Xislətləndə, düşüncəsində, təbiiyyətində bütün xalqlara, insanlara yabancılıq, düşmənçilik və ictimaiyyətə qarşı ermənilər bu xasiyyətlərinə görə zaman-zaman dəyüldülər, qovuldular, ancaq təəssüflər olsun ki, düzəlmədilər. Yaxın-uzaq xalqlar, insanlar onları tanıdı. Onlar haqqında zərər-məsəllər yarandı: "erməniyə inanmaq olmaz", "onlara arxa çevirmək olmaz", "bəş barmagını bal edib erməni ağzına soxsan zohərdir deyəcəksən", "erməni gəldi, dörd, ölmək gəldi"... və s. v. i. a.

Həmişə özge torpaqlarına göz tikən, ən yaxşı torpaqlarda yaşamağı arzulayan ermənilər bu yolda hər cür alçaqlıqlara razı olublar. Belə ki, Pyotrın 1722-ci ildən başlayan Azərbaycanı Xəzər sahilinin işğalından yararlanmağa çalışan haylar çərə üç dəfə "yalvarmışlar ki, onlara Xəzər dənizi sahillərində daimi yaşayış üçün yer versin". Bunu rus tarixçisi P.Y. Butkov öz əsərində yazmışdır.

Rus çarı böyük "əlaçılıq" göstərərək 1724-cü ilin noyabr ayında general-mayor Kropatova xüsusi əmr vermişdir. Omdə deyilir: "Erməni xalqı bizdən xəbərsizdir ki, biz onları öz himayə-mizə qəbul edib torpaqlar ayıraç, ona görə də sizə tapşırıram ki, əgər erməni xalqı bəyəndiyi yerdə yaşamaq istəsə, ona kömək edib, ləyaqətlə qoruyun... Onları öz himayəmizə götürmüşük".

Bir qədər sonra I Pyotr general-leytenant Matyuskinə də tapşırırdı ki, ermənilərə və xristianlara bildirilsin ki, rus ordusunun tutduğu əyalətlərdə - Gilanda, Mazandəranda, Bakıda, Dərbənddə onları mehribanlıqla qarşılayıb, yerləşdirsinlər...

Burada Bakı ilə əlaqədar əmrlərdə aşağıdakı sözləri xatırlamaq yerinə düşər: "Xoşagəlməz, yaxud şübhəli müsəlmanları qovmaq və onları xristianlarla əvəz etmək". Belə də edildi: yerli-yurdu bilinməyən ermənilər istədikləri əyalətlərdə, istədikləri torpaqlarda ruslar tərəfindən yerləşdirildi. Ancaq haylar bununla kifayətlənmədilər, öz çirkin əməllərini davam etdirdilər...

Vaxt gəldi ermənilər böyük dövlətlərin, məsələn, Rusiyanın, İngiltərənin, Fransanın ələsinə keçirdi. Hər dövlət ermənilərdən öz məqsədləri üçün istifadə etməyə başladı. Belə ki, 1828-ci ildə Rus-İran savaşında qələbə çalan Rusiya İranda, Türkiyədən çoxlu erməni ailəsini Qafqaza, o cümlədən Azərbaycana kütləvi surətdə köçürüb gətirir. Nəticədə, rusların sayında ermənilər yeni ərazilərə sahib oldular və sonralar özlərinin dövlətlərini yarada bildilər. Bütün bunlara qovuşan haylar XIX əsrin axırlarında özlərinin millətçi "Daşnaksütyun" partiyalarını yaratdılar. Şovinist partiya olan "Daşnaksütyun"un bir məramı oldu: Azərbaycan türklərinin əzəli torpaqlarından onları qovub çıxarmaq və tarixdə heç vaxt olmamış və olmayacaq böyük Ermənistan yaratmaq. Bunun üçün arxa da var idi.

XX əsr xalqımız üçün çox ağır və kəskin olmuşdur. Onu da ürək ağrısı ilə deyək ki, xalqımızın ducarı olduğu məhrumiyyətlərin əksəriyyəti torpağımızda, ocağımızda yazılmışdır. Gəlib yer verdikimiz, çörəyimizi yeyən, suyumuzu içən, havamızı udan ermənilər tərəfindən törədilmişdir.

Hər xalqın tarixində elə hadisələr olur ki, bu hadisələr uzun zaman keçsə də unudulmur, nəsil bir-birini əvəz etsə də xatırlanır, yeni nəsilərin də yaddaşına həkk olunur. Xalq nə yaxşılığı, nə də zəmanlığı unuda bilmir.

31 Mart qırğını da xalqımızın tarixinə, onun taleyinə qanlı hərfilə yazılmışdır. 1918-ci ilin 31 martında Bakıda minlərlə azərbaycanlı erməni daşnaqları tərəfindən vəhhiçsinə öldürülmüşdür.

Yuxarıda dediyimiz kimi 1828-ci il "Türkmənçay" müqaviləsindən sonra Qafqazın, o cümlədən Azərbaycanın ən yaxşı yerlərinə qalib Rusiyanın tələbi və köməyi ilə İranda, Türkiyədən yüz minlərlə erməni köçürüldü. Bu gözəl minlərlə erməni köçürüldü. Bu gözəl yerlərdə məskunlaşan "hay"lar bir müddət

Mart qırğını xalqımızın qan yaddaşdır

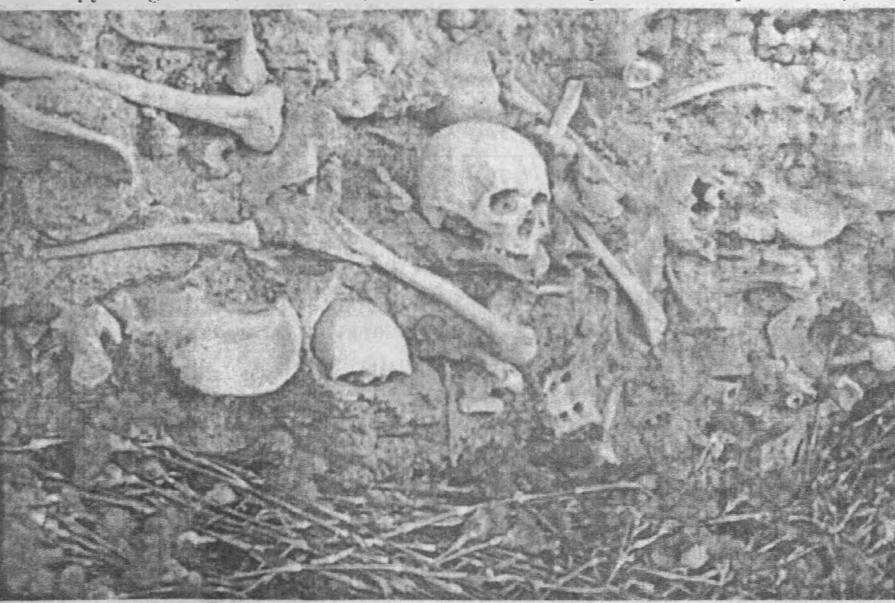

dərdən sonra özlərini bu yerlərin əbədi sakinləri kimi aparmağa başladılar. "Özümə yer edərəm, gör sənə nə edə-rəm" prinsipi ermənilərin əxlaqi prinsipi-dir. Dünyada elə bir xalq, elə bir millət tapmaq olmaz ki, ermənilər kimi özge torpaqlarını, özge ocaqlarını özününkü saysın, zaman keçdikcə təkcə yaşadığı-ları ərazilərə deyil, daha çox əraziyə sahib olmaq üçün can atsın, bu yolda hər cür nankorluğa əl atsın, hətta irz-namusunu satmış olsun...

Artıq XIX əsrin sonlarında ermənilər qarşılıqları məqsəd qoydular ki, yerli, yaşadıqları torpağın əzəli sahibləri olan azərbaycanlıları nə yolla olursa-olsun öz ata-baba yurdlarından didərgin salsınlar. Bunun üçün onlar hazırlıq işləri gördülər, xristian ölkələrindən çoxlu silah topladılar.

XX əsrin əvvəllərində - 1905-1906-cı illərdə ermənilər azərbaycanlıları kütləvi surətdə qırmağa başladılar. Millətçi, şovinist "Daşnaksütyun" partiyası "Donzdən-dənizə böyük Ermənistan" iddiası ilə çıxış etdi. O vaxt Şuşada, Zəngəzürdə, Naxçıvanda, Bakıda və başqa yerlərdə minlərlə əliyalın azərbaycanlı erməni süngülərinin qurbanı oldu. Bu qırğınlar sonrakı illərdə də davam etdirildi. Ancaq Azərbaycanı parçalayıb, onun bir hissəsini öz ərazisinə qatararaq, bu ölkənin yeraltı-yerüstü sərvətlərinə sahib çıxan Rusiya çarizmi bütün bu erməni vəhşiliklərinə göz yumdu.

1917-ci ildə Rusiyada bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi, Bakıda S.Şaumyanın

yanın bolşeviklərə rəhbərlik etməsi Azərbaycan xalqının əzəli əhalisinin yeni qırğınına, daha artıq əzəb-ziyyətlərinə gətirib çıxardı.

1918-ci il 31 Mart qırğını çoxdan hazırlanmış ssenarinin həyata keçirilməsi idi. Belə ki, 1917-ci il oktyabr inqilabından sonra yaranmış Bakı Soveti S.Şaumyanın rəhbərliyi ilə fəaliyyət göstərmişinə görə burada yerli əhalidən, yəni azərbaycanlılardan çox az adam təmsil olunurdu. Bakı Sovetində cəmlənmiş daşnaqlar və qeyri millətlərin nümayəndələri mart hadisələrinin törədilməsinin səbəbkarları idilər. Bakı Sovetinin o dövrdə qorxduğu bir qüvvə vardısı, o da azərbaycanlılar millətçi qüvvələri idi.

Mart ayının 9-da Azərbaycan diviziya-sının gərgənliyini Bakıya gəlməsi şaumyançılar bərk narahət etdi. Martın 30-da diviziya komandirlərinin şaumyançı bolşeviklər tərəfindən həbs etməsi və heyəti azərbaycanlılardan ibarət olan "Evelina" gəmisinin tərkislah olunması Bakıda yerli əhalinin böyük narazılığına və həyəcanına səbəb oldu. Bakıda azərbaycanlıların hərbi cəhətdən zəif olduğunu bilən Bakı Soveti Bakını Azərbaycanın paytaxtı etmək "arzusunda olan" müsəlmanlara dərns vermək üçün əlverişli məqamın yetişdiyini başa düşdü. Axı Şaumyan və onun havadarlarının məkrli məqsədi Bakını erməniləşdir-

mək, yerli əhalini buradan qovub çıxarmaq və beləliklə, "Böyük Ermənistan" a yol açmaq idi.

Yeri gəlməşkən onu da deyək ki, o illər ermənilər Avropada məlumatlar yayırdılar ki, onlar Bakını I Dünya müharibəsi dövrlərində alıblar və artıq şəhər onlarındı. Hələ o dövrlərdə erməni diasporunun, həm də lobbisinin köməyi ilə onlar dünyanı inandırmağa çalışırdılar ki, nöinki Bakı, həm də bütün Azərbaycan Ermənistanın tərkibində bir əyalətdir. Onlar böyük dövlətlərin başçılarına da bu istiqamətdə maarifləndirmişdilər. Belə vəziyyətin yaranmasında özümlərin də günahı az deyildi. Bu mənada 1918-ci ildə böyük Ü.Hacıbəyov "Azərbaycan"ın 25-ci nömrəsində dərc olunmuş "Mühüm məsələlər" məqaləsində ürək ağrısı ilə yazırdı: "İndiyə qədər o dərəcədə biçüür olmuşuq ki, bütün Qafqaz millətlərindən tək-təkliklə adədəcə çox olduğumuz halda, biz Azərbaycan türkləri haqqında nöinki Avropanın, hətta yüz ildən bəri üstümüzə sahiblik edən rusların da dürüst xəbərləri yox idi. Ruslar bu günə qədər bizə "persian" deyər İran və fars millətlərindən hesab edirlər. Mən özüm bizim "persian" olmayıb türk olduğumuzu Moskva və Petroqraddan əlavə Bakının özündə də bir çox ruslara dəfələrlə ilə qandırmışam..."

Bütün bunları aradan qaldırmaq üçün böyük azərbaycanlı Üzeyir bəy yol göstərərək deyirdi: "Bəs biz Azərbaycana və iki milyondan artıq Azərbaycan zoddə o vaxt Bakıda olan ermənilər əsas rol oynadılar. Hər yerdə olduğu kimi, onlar özlərinin milli partiya hesab etdiyi "Daşnaksütyun"un ətrafında sıx birləşdilər. İş burasındadır ki, ermənilər bolşevizm pərədsi altına bir neçə gün ərzində qocalar, qadınlar və uşaqlar da daxil olmaqla 12 min insanı qırdılar".

Bakı Soveti isə bu qırğını zəruri hesab edirdi. Sovetin orqanı olan "Bakinski raboci" qəzeti aprelin 11-də belə yazırdı: "Bakıda olmuş vətəndaş müharibəsi zəruri idi. Onun zəruriliyi haqqında biz hələ iki ay əvvəl yazmışdıq. Bu müddət ərzində tacavüzkar müsəlman millətçiliyinə, Qafqazda əks-inqilabın bu əsas dayacağı güzəştə getməklə Bakı Soveti Qafqazda, o cümlədən Bakıda mövcud olan milli münasibətlərdəki çətinlikləri nəzərə almışdır".

Bu yazıda belə görünürdü ki, qətlə yetirilmiş minlərlə adam Müsavatın təbliğatına uyumş davakar panislamizmin, millətçi pantürksizmin əsas zərbə dəstəsi imiş və buna görə də Sovet "vətəndaş" müharibəsi vasitəsilə təkcə Bakıda deyil, bütün Qafqazda proletariatin inqilabını müsəlman əksinqilabından xilas etmişdir...

Mart hadisələri barədə S.Şaumyan aprelin 13-də Rusiya Xalq Komissarları Sovetinə, onun sədri V.I.Leninə belə məlumat verirdi: "Zaqafqaziya Sovet hakimiyyəti uğrunda faal silahlı mübarizə mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Üç gün ərzində 30, 31-də və aprelin 1-də Bakıda şiddətli vuruşma gətdi. Bir tərəfdən Sovet Qızıl Qvardiyası, Qızıl Beynəlmiləl ordu, bu yaxınlarda yenidən təşkil edə bildiyimiz Qızıl Donanma, erməni milli hissələri (1) vuruşurdular. Digər tərəfdən bir neçə rus zabitanın iştirak etdiyi müsəlmanların "dikaya" diviziyası, Müsavat Partiyasının rəhbərlik etdiyi müsəlman dəstələri... Vuruşmanın nəticələri bizim üçün gözəl oldu. Düşmən tamamilə darmadağın edildi".

Şaumyanın bu sözləri mart hadisələrinin mahiyyətini açlıq şəkildə göstərir. Bu da həqiqətdir ki, mart dəyişlərinin gedişində Daşnaksütyun partiyası və Bakı Erməni Milli Şurası bolşeviklərin iştirakı ilə sinfi mübarizəni milli qırğına çevirdi. Bunu N.Nərimanov da təsdiq etmişdir. O, 1923-cü il dekabrın 24-də MK-ya göndərdiyi məktubunda yazırdı ki, 1918-ci ilin martında Bakıda daşnaksızlıq "bolşeviklər" in və vəhşiləmiş daşnaqların əzginliyi üç gün davam etmişdir. Daşnaq dəstələrinin xeyli azərbaycanlı ailəsini qarət etmiş və öldürmüşdür. Hətta iş o yerə çatmışdır ki, Ba-

31 Mart azərbaycanlıların soyqırımını ermənilərin xalqımıza qarşı törətdiyi ən ağır cinayətlərdən biridir

vətəndaş müharibəsinin başlıca mərkəzinə və istehkamına çevrilməlidir". Ona görə də sovetin rəhbərliyi yerli əhalini başa salmaq üçün daşnaqlarla sazış girdi. Bu bir daha göstərir ki, mart qırğını - azərbaycanlıların, müsəlmanların kütləvi qırğını Şaumyan və onun ətrafında olan bolşevik ermənilər tərəfindən törədilmişdir.

1919-cu ildə Paris sülh konfransında iştirak edən Azərbaycan nümayəndə heyətinin Azərbaycan haqqında buraxdığı kitabda qeyd olunurdu ki, "müsəlmanlar üçün ağır nəticələr verən bu qanlı epi-

zoddə o vaxt Bakıda olan ermənilər əsas rol oynadılar. Hər yerdə olduğu kimi, onlar özlərinin milli partiya hesab etdiyi "Daşnaksütyun"un ətrafında sıx birləşdilər. İş burasındadır ki, ermənilər bolşevizm pərədsi altına bir neçə gün ərzində qocalar, qadınlar və uşaqlar da daxil olmaqla 12 min insanı qırdılar".

Bakı Soveti isə bu qırğını zəruri hesab edirdi. Sovetin orqanı olan "Bakinski raboci" qəzeti aprelin 11-də belə yazırdı: "Bakıda olmuş vətəndaş müharibəsi zəruri idi. Onun zəruriliyi haqqında biz hələ iki ay əvvəl yazmışdıq. Bu müddət ərzində tacavüzkar müsəlman millətçiliyinə, Qafqazda əks-inqilabın bu əsas dayacağı güzəştə getməklə Bakı Soveti Qafqazda, o cümlədən Bakıda mövcud olan milli münasibətlərdəki çətinlikləri nəzərə almışdır".

Bu yazıda belə görünürdü ki, qətlə yetirilmiş minlərlə adam Müsavatın təbliğatına uyumş davakar panislamizmin, millətçi pantürksizmin əsas zərbə dəstəsi imiş və buna görə də Sovet "vətəndaş" müharibəsi vasitəsilə təkcə Bakıda deyil, bütün Qafqazda proletariatin inqilabını müsəlman əksinqilabından xilas etmişdir...

Mart hadisələri barədə S.Şaumyan aprelin 13-də Rusiya Xalq Komissarları Sovetinə, onun sədri V.I.Leninə belə məlumat verirdi: "Zaqafqaziya Sovet hakimiyyəti uğrunda faal silahlı mübarizə mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Üç gün ərzində 30, 31-də və aprelin 1-də Bakıda şiddətli vuruşma gətdi. Bir tərəfdən Sovet Qızıl Qvardiyası, Qızıl Beynəlmiləl ordu, bu yaxınlarda yenidən təşkil edə bildiyimiz Qızıl Donanma, erməni milli hissələri (1) vuruşurdular. Digər tərəfdən bir neçə rus zabitanın iştirak etdiyi müsəlmanların "dikaya" diviziyası, Müsavat Partiyasının rəhbərlik etdiyi müsəlman dəstələri... Vuruşmanın nəticələri bizim üçün gözəl oldu. Düşmən tamamilə darmadağın edildi".

Şaumyanın bu sözləri mart hadisələrinin mahiyyətini açlıq şəkildə göstərir. Bu da həqiqətdir ki, mart dəyişlərinin gedişində Daşnaksütyun partiyası və Bakı Erməni Milli Şurası bolşeviklərin iştirakı ilə sinfi mübarizəni milli qırğına çevirdi. Bunu N.Nərimanov da təsdiq etmişdir. O, 1923-cü il dekabrın 24-də MK-ya göndərdiyi məktubunda yazırdı ki, 1918-ci ilin martında Bakıda daşnaksızlıq "bolşeviklər" in və vəhşiləmiş daşnaqların əzginliyi üç gün davam etmişdir. Daşnaq dəstələrinin xeyli azərbaycanlı ailəsini qarət etmiş və öldürmüşdür. Hətta iş o yerə çatmışdır ki, Ba-

kı neft sənayeçiləri mədönləri tərk etmişdir. Bu, Bakını erməniləşdirmək, onu öz həqiqi sahiblərindən tomləzmək, zəngin təbii sərvətləri ələ keçirmək kimi mənfur daşnaq programının tərkib hissələrindən biri idi. Ömrü boyu daşnaq ermənilərlə və onların bolşevik havadarları ilə mübarizə aparmış, sözün həqiqi mənasında cəngə çıxmış N.Nərimanov ermənilərin məkrli siyasətlərini necə də duymuşdu. Bu həqiqəti də deyək ki, əgər o vaxt N.Nərimanov Bakıda olsaydı, daha böyük qırğınlar törədilərdi.

1925-ci ildə dərc etdirdiyi məqalədə N.Nərimanov daşnaq bolşeviklərinin azərbaycanlılara qarşı törədikləri cinayətlər haqqında deyirdi: "Müsəlman hə-tta bolşevik olsaydı belə, ona aman vermirdilər. Daşnaqlar deyirdilər: 'Biz heç bir bolşevik tınımırıq, təkcə elə müsəlman olmağın kifayətdir'".

Onlar kefi istədikləri adamı öldürür, evləri dağıdır, yandırır, xaraba qoyurdular. Bolşevizm bayrağı altında daşnaqlar müsəlmanlara qarşı hər cür vəhşiliyə, vandalizmə yol verirdilər. Nəinki kişilərə, hətta qadınlara da rəhm etmirdilər. Mart qırğınının törədilməsində S.Şaumyanın əsas rol oynadığını N.Nərimanov çox gözəl bilirdi. Bunu çoxları bilirdi. Ona görə də erməni cəlladlarına "Şaumyanın adamları" deyirdilər. Bakıda mart hadisələri ilə bağlı "Bəsirət" məcmuəsi 219-cu nömrəsində yazırdı: "...Bir dəstə daşnaq soldatları və bir

deştə Şaumyanın adamları "Cəmiyyət-veyriyyə"nin qarşısına gəlib o binayı müqəddəsə, o möhtəşəm imarətə, o müəzzəm binayə xainanə bir surətə od vurdular, onu yandırdılar".

O dövrdə dərc olunan müsəlman qəzet və məcmuələri erməni daşnaqlarının vəhşiliklərini nifrət dolu ifadələrlə qeyd edirdilər.

Mart qırğını təkcə Bakıda yox, Azərbaycanın demək olar ki, bütün bölgələrində törədilmişdi. Şamaxı qırğını Bakı qırğınının geri qalmır. Daşnaqların qorxusundan Şamaxı məclisinə toplaşmış insanlar vəhşiləşmiş erməni dəstələri məscidə od vurmaqla külə döndərmişdilər.

"Hümmət" qəzeti 42-ci nömrəsində yazırdı: "Aprelin 13-də müsəlman sosialist firqələrinin iclası oldu. Məclisin sədri, himayə komissarı yoldaşımız doktor N.Nərimanov Şamaxıdan gələn müsəlman qaçqınlarından bir dəstənin Bakıya varid olduğunu kəməli vəs ilə izhar etdi".

Bakıda mart qətlərinin cinayətkar başçıları: daşnaq T.Əmirov və S.Lalayev S.Şaumyan tərəfindən "sosialist" adı ilə Şamaxı "əks-inqilabçıları"na qarşı mübarizəyə rəhbər təyin edilmişdilər. Məhz bu daşnaqların "qırmızı sosialist" dəstələri bütün Şamaxı əhalisinə divan tutdular. Onlar burada 60-dən artıq kəndi dağıtdılar. Şamaxıda Əmiryanın və Lalayanın cinayətçılığı o qədər həddini aşmışdı ki, hətta bolşevik mətbuatı da o vaxt etiraf etdi ki, Şamaxıda dinc əhaliyə qarşı ədalətsizliyə yol verilmişdir. Törətdiyi cinayətlərə görə isə S.Lalayevi (Lalayan) həbs etməkdən S.Şaumyan xilas etmişdi. Belə ki, S.Lalayevin həbs or-dərinin hazırlayan Kojemyaka S.Şaumyan bildirmişdi ki, "Lalayevi həbs etmək yaxşı deyil, bu nə hoqqabazlıqdır". Bu bir daha göstərir ki, bütün azərbaycanlı-lara qarşı aparılan qırğınların başında daşnaq məkrli bolşevik S.Şaumyan dayanırdı...

Daşnaq ermənilər əsl faşist xislətlə azərbaycanlıları təkcə Bakıda, Şamaxıda yox, Lənkəranda, Şuşada, Gəncədə, Zəngəzürdə, Təbrizdə, Xoyda, Urmiyada və b. yerlərdə də kütləvi surətdə öldürmüş, qətləmlər törətmişdilər. Haylar mart-aprel qırğınından ruhlanaraq Avropa ölkələrində özlərinə məxsus yalan məlumatlar yayırdılar ki, guya onlar Bakını Birincü Dünya müharibəsi döyüklərində alıblar, deməli Bakı onlarındır. Hələ bu harasıdır, onlar dünyanı inandırmağa çalışırdılar ki, nöinki Bakı, bütün Azərbaycan onlarındır. Elo qələmə verirdilər ki, guya Azərbaycan Ermənistan dövlətinin bir hissəsi, bir əyalətdir. Bu

həyasızlığa nə ad verəson?! Axı, həyasızlığın da bir ölçüsü olmalıdır. Görünür, erməni kütləsində belə bir ölçü hissi yoxdur və heç olmayıb da...

1918-ci ildə gəlmələr - "Şaumyan adamları" öz vətənlərində azərbaycanlı-ları qanlarına qəltan etdiyi bir vaxtda, Türkiyə ərazisindən satqınlığına, mürdahlığına görə türklər tərəfindən tək-ləq edilmiş Andronik öz quldur dəstəsiylə azərbaycanlıların tarixi ərazisi olan Naxçıvana, Zəngəzürə, Göycəyə və s. yerlərə soxuldu. Andronik bütün Türk dünyasının, müsəlman aləminin quduz düşməni idi. Yüzlərlə kəndləri, yaşayış yerlərini viranə qoydu quldur Andronik, quldur Dro, quldur yanlar...

Maraqlısı odur ki, demə, Bakıda qə-rarlaşmış bolşevik Şaumyan minlərlə azərbaycanlı məhv edən quldur Androniklə birgə hərəkat etmiş. İyulun əvvəllərində Andronik teleqram vuran Şaumyan onu xalq qəhrəmanı adlandırır və onunla fəxr etdiyini bildirir...

Görünür, hər iki quldur Böyük Ermənistan yaratmaq məqsədilə biri şimaldan, biri də cənubdan Azərbaycanı işğal etmək istəyirmişlər. Ancaq quldurların məkrli istəkləri baş tutmadı...

Uzun bir dövr SSRİ məkanında çox tarixi hadisələr kimi 1918-ci il mart qırğını haqqında da həqiqət təhrif olunmuş, erməni daşnaqlarının on minlərlə azərbaycanlıları vəhşicəsinə öldürmələrini bir qrup əks inqilabçının qızıl qvardiyalar tərəfindən dəstəkləndirildiyi kimi qələmə vermishlər. Həqiqəti bilənləri isə doğru-düzgün yazmağa qoymayıblar, təşəbbüs göstərənləri isə cismani və mə-nəvi cəhətdən məhv ediblər...

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti bir milli dövlət kimi mart qırğınına siyasi qiymət verdi və bu qırğının səbəb-lərini, günahkarlarını araşdırmaq üçün komissiya da yaratdı. Ancaq çox keçmədi, bolşeviklər XI Qızıl Ordunun (işğalçı ordunun - M.Q.) köməyi ilə Azərbaycanı işğal etdilər.

Həqiqət qaranlıqda da nur parçasıdır. Qara buludlar onu nə qədər qonunda saxlasa belə həqiqət nuru qaranlıqları ya-rıb üzə çıxacaqdır. 1991-ci ilin oktyabrın 18-də xalqımız müstəqillik əldə etdi. Böyük azərbaycanlı Heydər Əliyev tariximizin, xüsusən də XIX-XX əsrlərin tarixini doğru-düzgün araşdırmaq tarixçilərə tövsiyə etdi. Ölkə rəhbəri çox haqlı olaraq qeyd edirdi ki, o dövürün tarixinin həqiqət tonunda yazılması tarixçilərin yox, siyasi sistemin, ağır rejimin günahıdır...

1998-ci il mart ayının 26-da milli qə-yəli prezident Heydər Əliyev "Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında" adında bir fərman verdi. Həmin fərmandə deyildir: "Azərbaycan Respublikası müstəqil-qazandıqdan sonra xalqımızın tarixi keçmişinin obyektiv mənəvərimizi yaratmaq imkanı əldə edilmişdir. Uzun illər gizli saxlanmış, üzərinə qadağa qoyulmuş həqiqətlər açılır, təhrif edilmiş hadisələr özünün əsl qiymətini alırlar".

Müstəqillik dövründə çox həqiqətləri üzə çıxara bildik. Azərbaycan xalqı dostu ilə düşməni bir daha tanıdı. Şaumyanların, mikoyanların, bəlayanların və bir çox "yan"ların iç üzleri açıldı.

Hər il xalqımız 31 mart soyqırımını qeyd edir. Bu azdır. 1918-ci il 31 mart soyqırımının beynəlxalq aləmdə tanıdılması bu gün qarşımızda duran ən vacib məsələlərdəndir. Kütləvi insan qir-gininin törətdiyi məhəmmərimizi indi bütün dünyaya qarşılıqlı türkələri soyqı-rım törətməkdə itihah edirlər. Biz tarixçiləri ya amilləri nəzərə almaq, ermənilərin əsrlər boyu həmvətənlərimizə bəslədiyi münasibətin antiinsaniliyi-ni bəşəriyyətə sübut etmək üçün fundaməntal əsərlər ortaya qoymalıdır. Belə olmasa, məkrli ermənilər nöinki 1918-ci il mart qırğınına, hətta 1992-ci il Xocalı soyqırımına da istədiyi donu geydi-rə bilər. Necə ki, gecə-gündüz buna cəhd edirlər.

Ermənilərin ifşasını göstərən tarixi faktları biz dünyaya bu gün də bəyan etməliyik. Yoxsa gələcək nəsil bizi bağışlamaz...

Musa QULUZADƏ, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının professoru, tarix üzrə elmlər doktoru, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, Əməkdar müəllim

